

СПІЛКА КРИТИКІВ ТА ІСТОРИКІВ МИСТЕЦТВА
ІНСТИТУТ НАРОДОЗНАВСТВА НАН УКРАЇНИ

МИСТЕЦТВО- ЗНАВСТВО '06

- ❖ публікації
- ❖ постаті
- ❖ переклади
- ❖ панорама подій

Львів — 2006

ББК: ІЦ103(0)я43

М-656

Науковий збірник Спілки критиків та істориків мистецтва висвітлює різні аспекти наукової, художньо-критичної і громадської діяльності мистецтвознавців. Публікуються проблемні, теоретичні, методологічні статті відомих вчених, а також результати дисертаційних досліджень аспірантів і здобувачів. Видання містить короткі відомості про події у галузі вітчизняного мистецтвознавства.

Для усіх зацікавлених теорією, історією і критикою мистецтва.

This collection of scientific papers issued by the Union of Critics and Art Historians throws some new lights upon various aspects of research work, art criticism and civil duties in art scholars' activities. Renowned scientists' problematical, theoretical and methodological articles are being published as well as post-graduates' and doctorates' dissertational results. Short notes on events in the field of Ukrainian Art Science are being added.

For the readers interested by theory, history and criticism of art.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Михайло СТАНКЕВИЧ (головний редактор), голова СКІМ, зав. відділом Інституту народознавства НАН України, доктор мистецтвознавства, професор, член-кореспондент АМУ;

Олег БОДНАР, професор, зав. кафедрою Львівської національної академії мистецтв, доктор мистецтвознавства;

Людмила ГЕРУС (відповід. секретар), ст. наук. працівник Інституту народознавства НАН України, кандидат мистецтвознавства;

Орест ГОЛУБЕЦЬ доктор мистецтвознавства, професор, проректор Львівської національної академії мистецтв;

Яким ЗАПАСКО, академік АНВШУ, академік АМУ, професор Львівської національної академії мистецтв, доктор мистецтвознавства;

Раїса ЗАХАРЧУК-ЧУГАЙ, професор, старший наук. працівник Інституту народознавства НАН України, доктор мистецтвознавства;

Тетяна КАРА-ВАСИЛЬЄВА, член-кореспондент АМУ, зав. сектором Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнології ім. М. Рильського НАН України, доктор мистецтвознавства;

Володимир ОВСІЙЧУК, член-кореспондент УАМ, професор, зав. відділом Інституту народознавства НАН України, доктор мистецтвознавства;

Михайло СЕЛІВАЧОВ, провідний науковий працівник Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнології ім. М. Рильського НАН України, доктор мистецтвознавства;

Галина СТЕЛЬМАЩУК, професор, зав. кафедрою Львівської національної академії мистецтв, доктор мистецтвознавства;

Ростислав ШМАГАЛО, декан Львівської національної академії мистецтв, доктор мистецтвознавства.

ISBN 966-95709-0-8

© Спілка критиків та істориків мистецтва, 2006

© Інститут народознавства НАН України, 2006

Олег БОЛЮК

кандидат мистецтвознавства
Інститут народознавства НАН України

**АНАЛОЇ І ТЕТРАПОДИ УКРАЇНСЬКИХ ЦЕРКОВ
(за матеріалами мистецтвознавчої
експедиції на Бойківщину 2005 року)**

Актуальність дослідження дерев'яного церковного облаштування для вітчизняної мистецтвознавчої науки має важливе значення, оскільки у ньому, як і в малярстві, металопластиці, ткацтві, вишивці та інших галузях ужиткового мистецтва, твори яких виготовлялись для храму, переважно реалізовані кращі художні ідеї професійної творчості. Церковні предмети, які виготовлені народними майстрами, часто за жодними ознаками не поступаються сакральним виробам професійних митців, а той переважають своєю естетикою, наділеною місцевим умільцем. У розвинутій художній системі церковного облаштування, зокрема серед дерев'яних виробів, важливе місце займають аналої і тетраподи [1], яким незаслужено дослідники не надають повноцінної уваги. Спорадичне їх вивчення, окремі публікації у періодичних виданнях, узагальнені означення у монографіях, короткі інформативні тлумачення у словниках не вичерпують усієї проблематики щодо всебічного аналізу такого типу церковного облаштування, що акцентує актуальність їх дослідження [2]. Ще одним аргументом на користь вивчення аналоїв і тетраподів постає їх заміна новими предметами замість раніше виготовлених, що відбувається відносно частіше, аніж, наприклад, вітварів, тому складно у церквах віднайти ці предмети обстави, змайстровані хоча б у кінці XIX ст. Упродовж XX ст. через масову руйнацію та перетворення українських церков на господарські приміщення, адаптацію храмів до святинь латинського обряду та інші чинники, їх автентичне облаштування не збереглося, що ускладнює вивчення останнього. Автор статті усвідомлює, що

пропонований читачеві експедиційний матеріал на Бойківщину також не розкриває усієї тематики стосовно аналоїв і тетраподів. Однак, тут звернено увагу на відмінності їх тектоніки, окремих художніх рішеннях, що дає змогу провести типологію за призначенням, конструктивними особливостями, місцем розташування, відтак уможлиблює її розширення та доповнення.

Серед видань останніх десятиліть про типологію християнського сакрального облаштування на особливу увагу заслуговує монографія італійських вчених Бенедетти Монтевеччі та Сандри Васко Роччі [3]. У ній автори упорядкували термінологічний словник предметів, застосовуваних у латинському богослужбовому обряді, однак багато з них, наведених у виданні як приклади, властиві також православному віросповіданню, що уможлиблює послуговуватись ним для визначення типологічної структури облаштування українських церков, особливо у західних регіонах країни, де мистецтво Східної й Західної Церкви активно взаємопроникало. Це стосується, зокрема, аналоїв.

Різновиди аналоя становлять типологічну групу дерев'яного церковного облаштування, що є системою сакральних, обрядових, ужиткових предметів та конструкцій інтер'єра церкви, створюваних для нього (чи перенесених із іншого храму), використовуваних для священнодійстві потреб священнослужителями й парафіянами. Така група столярних виробів, як зазначалось, об'єднана за їх функціональним призначенням і розміщенням.

Аналої розрізняють рухомі, портативні (переносні й складувані) й нерухомі (аналой для ікон, хрестів), однак загалом вони мають у церкві стале місце, визначене вимогами конфесії: на престолі й біля нього праворуч у святилищі; біля іконостасу по обидва його боки, проте, частіше ліворуч від царських воріт; на хорах. Їх виготовляли з дерева як народні, так і професійні майстри, які лише в окремих випадках надавали виробу художніх ознак, властивих тому чи іншому стилю на українських землях. Частіше їх виготовляли згідно з місцевими традиціями, використовуючи усталені способи формотворення й оздоблення, притаманні локальним естетичним

вподобанням або запроваджували нові конструктивні та декоративні рішення.

Конструкція аналоїв в окремих випадках нагадує спеціальне обладнання для переписування книг, відоме у християнстві з раннього середньовіччя і яке часто зображували в давніх літературних джерелах (Остромирове Євангеліє, XI ст.; Радзівіллівський літопис, XIII–XV ст. та ін.). Збережені найдавніші аналої українських храмів датують XVII–XVIII ст. [4, 312–313]. Вони повністю дерев'яні або окремі їх деталі виготовлені із інших матеріалів (тканини, шкіри).

Різновидом аналоя є вузька шапка з глухими стінками і поличками для книг, завершена дво-, чотири- або шістьма скілками (попідтримом), яка рухома завдяки опорі-стрижневі. Такий аналой подекуди називають „клірос” — від назви місця у церкві, з якого церковнослужителі читають богослужбові книги. Його оздоблення лаконічне і виражається, насамперед, у формі профільованих деталей попідтримки та підставки, зрідка доповнених різьбленим орнаментом на площинах стінок.

Багатством декору вирізняються стаціонарні аналої XVIII ст., призначені для ікони, форма яких могла нагадувати фрагмент восьмигранної колони, рясно оздобленої ажурним різьбленим орнаментом з рослинними мотивами, позолотою, живописом, що свідчить про барокові впливи. Одночасно із такими типами аналоїв впопулярнішали легші, зручні для перенесення, відомі ще у візантійському християнському житті. Їх конструкцію складали похила стільниця із дощечкою-тримачем; опора; одна або кілька ніжок чи округла, багаторукотна підставка. Завдяки такому типу аналоїв утворилось багато їх різновидів. Тут додатковими елементами могли бути полички для книг. Для вибору оптимальної висоти попідтримки слугували фіксатори з отворами в опорі. Стійкість і міцність аналоя забезпечували прорізки, кріплені на певній висоті залежно від його конструкції. Замість дощатих ніжок інколи застосовували точені опори, що формою нагадували балясини. У такому випадку опору знизу кріпили до підставки. Аналої таких конструкцій накривають тканинами чи вишиваними рушниками, тому особливою декоративністю вони не відзначаються.

До переносних складуваних аналоїв належать два типи. Конструкцію одного з них, яка, ймовірно, відома з XI ст.,

утворюють рухомі Х-подібні ніжки, з'єднані посередині стержнем. До них внизу кріплять дощаті підставки, вгорі — планки сполучені міцною тканиною, рідше — шкірою, на яку кладуть священні предмети, що дає можливість у потребі розкладати і складати аналой.

Інша форма конструкції та його розміри — відносно невеликі, оскільки такий аналой слугує підставкою для Євангелія на головному престолі. Не громіздкий пюпітр, похилу площину якого підтримують тримачі, зафіксовані у пазах двох рейок або ніжки, виник у XIII ст. для латинських храмів, повністю замінивши у XVI ст. гаптовану і оздоблену китицями подушку для літургійних книг. Такий вітварний аналой у церквах зустрічається порівняно рідко, однак свідчить про вплив християнства західного обряду (XX ст., с. Кізілів Буського району). Подібні переносні, але не складувані, так звані настільні аналої, використовують у ризницях, на хорах, приватних каплицях.

Про співіснування різних за художніми ознаками, місцем виготовлення, авторством аналоїв переконливо доводять результати польових досліджень комплексної мистецтвознавчої експертизи НАН України, яка була проведена у серпні 2005 року на території Старосамбірського, Турківського і Львівської обл., Великоберезнянського та Перечинського районів Закарпатської обл. з метою виявлення й дослідження творів народного і професійного сакрального мистецтва.

В обстежених церквах виявлено кілька типів аналоїв, а саме: шафковидний „клірос” (франц. *pupitre a table*; італ. *leggio da tavolo*; нім. *Tischpult*; англ. *book-stand*; іспан. *artil de mesa*); стаціонарний для вшанування ікон; переносний з двома різновидами — складуваний й незмінний у формі, — у навій святилищі для Євангелія; на престольний (лат. *lectorium*, *legile parvum*; франц. *porte-missel*, *pupitre d'autel*; італ. *leggio d'altare*; нім. *Mes-sbuchpultchen*; англ. *altar book-stand*; іспан. *artil de altar*) [3, 270–273]. Датування їх не перевищує меж XX ст.

Два шафковидні аналої зафіксовано у церкві с. Яворів та на дзвіниці церкви с. Ужок [5]. Яворівський аналой, виготовлений 1975 р. народним майстром Місцяйлом Михайлом Олексійовичем

1931 р. нар., становить невелику шафку, зверху накриту похилою в один бік стільничкою-пюпітрсм із планкою для опертя книги. Нижню частину аналоя формують ніжки, скріплені для міцності дуговидними проніжками, які з'єднані із основою місткості для книг трьома рейками з кожного боку. Будь-яке оздоблення відсутнє. Ужоцька підставка для богослужбових книг є простої тектоніки й, очевидно, змайстрована у середині ХХ ст. Тут замість похилого пюпітра застосовано звичайну стільничку прямокутної форми, під якою столяр вмонтував шафку (дверцята не збереглися), а ніжки, що є її каркасом, підтримують верхню частину над підлогою.

Чисельно більше обстежено аналоїв іншого виду, конструкцію яких утворюють дві ніжки з основою-п'ятами різної ширини, яких з'єднують одна-три проніжки. Верхньою частиною є односхилі пюпітри з планками-тримачами для книг. Такі аналої є у церквах с. Морозовичі (друга пол. ХХ ст., висота конструкції 124 см, довжина п'яти 48 см), Тисовиця (1950–1960-ті рр.; висота ніжки 142 см, довжина п'яти 42 см, його ширина 53 см; тепер зберігається у дзвіниці), Ботелка Нижня (напис з нижнього боку пюпітра: „1938 р. Затварницький Олександр з Нижньої Ботелки, переробив Калинич Іван Степанович у 1971 р.”; у цьому ж храмі є аналой з геометричною різьбою для вшанування ікон з написом про офіру: „1978, 19/4 Марія М”), Сухий (перша половина ХХ ст.), Стужиця Нова (1990-ті рр., у святилищі), Стужиця Стара (середина ХХ ст.).

Різновидом двоніжкових аналоїв є подібні, однак різняться від попередніх пристроєм-дощечкою або планкою, яка уможлиблює регулювати висоту й нахил площини пюпітра. Такі конструкції виявлено у церквах с. Розлуч (середина ХХ ст.) й Соєзівка (перша третина ХХ ст.; висота 108 см, довжина п'яти 53 см, ширина предмету 45 см).

Спорадично траплялись також одоніжкові аналої, основа яких була аналогічна конструкціям з двома ніжками (с. Сянки, 1990-ті рр., розміщено у наві; друга половина ХХ ст. для Євангелія, розміщено біля престола) або основою-опертям слугувала тринога (с. Костринська Розтока, 1970-ті рр., знайдений

на горищі дзвіниці надбабинцем; с. Вишка, кінець XX – початок XXI ст., для Євангелія, розміщено біля престола (тринога — металева); інший – середина XX ст., розміщено у наві). В останні десятиліття з'явилися аналої, конструкцію яких складають чотири ніжки, кріплені покутах пюпітра, а її міцність забезпечують проніжки (с. Морозовичі, аналой у святилищі для Євангелія).

Окремим типом переносного незмінного у формі аналоя та з Х-видною конструкцією ніжок, з'єднаних проніжками внизу та похилим пюпітром вгорі, є виявлений виріб першої третини XX ст. у церкві с. Костринська Розтока. На тильному боці пюпітра зберігся напис: „Pochanicz Janos — Melnik Rasztaka”. Подібний переносний аналой з перехресними ніжками, однак рухомими, що дозволяє його вирізнити як інший підтип — складуваний, є у церкві с. Гусний. Витесаний, ймовірно, у середині XX ст., становить дерев'яний каркас з ніжок, проніжок та стержня, завдяки якому предмет можна скласти, а опертям для книги слугує шмат домотканого полотна, яке при складанні аналоя легко згинається.

Прикладом перехідного різновиду між незмінними у формі аналоїв та складуваними слугує конструкція другої половини XIX ст., яка зберігається у дзвіниці-музеї с. Ясениця Замкова [6]. Основою її є чотириніжкова хрестовина, яка дзеркально повторюється як кронштейни стільниці. Особливістю останньої є поєднання стаціонарної частини у вигляді широкої рами із рухомою центральною, яка може слугувати похилим пюпітром або утворювати з рамою суцільну горизонтальну поверхню.

У цьому ж музеї зберігаються два аналої на престольного типу, один незмінної конструкції, інший — рухомої. Тектоніка першого, змайстрованого, ймовірно, на початку XX ст., становить раму-підставку з двома поперечками для книги, яку підтримують на певній висоті дві невеликі опори, а основою є дощечка із планкою-тримачем. Без сумніву, автором цього виробу був місцевий столяр-самоук, оскільки аналой простої форми й тектоніки, без будь-яких декоративних ознак. Інший аналой, очевидно 1920–1930-х рр., складається з двох скріплених між собою і рухомих рам: на нижній є пази для фіксації тримачів верхньої частини, а отвір верхньої заповнює вписаний у коло православний хрест та кільця покутах.

Такі ж складувані аналої знайдено на дзвіниці с. Ботелка Вишня. Профільовані рами обидвох рухомих частин та ажурні композиції пюпітра є подібними: в одному випадку різьблені лілії із завитками утворюють хрест; в іншому — літери ІХС оточені вінком з дубового листа й жолудів, зв'язаних у нижній частині стрічкою, — що дає змогу припускати їх виготовлення в одній майстерні. На зворотньому боці аналоя з ажурними ліліями є приклеєна смужка паперу із надрукованим написом: “Робітня різьбярська і столярська СТЕФАН ПУРАВЕЦЬ, ТУРКА н. Стр.”. Ймовірно, що інший аналой виготовив той самий майстер у першій третині ХХ ст.

До аналоїв як типологічної групи церковного облаштування близькі за призначенням й тетраподи. В інтер'єрі нави головний аналой — тетрапод завжди розміщують біля амвона навпроти царських воріт на осі храму. Його виникнення та поширення, ймовірно, слід пов'язувати із головним престолом, одним із прототипів якого у I–IV ст. могли слугувати в катакомбах (підземеллях) гроби святих, їх мощей, де проводили богослужіння перші християни [7]. З утвердженням християнства подібні саркофаги, але із двосхилою накривкою-віком розміщували у храмі вже перед вівтарем, про що свідчать середньовічні гравюри. Тут так само ставили перед саркофагом аналої. Згодом шанованих осіб стали ховати у криптах (з грецької — „ховаю”) — приміщеннях під храмом на згадку про катакомбне богослужбове життя християн, а місце саркофагів замінили у церквах тетраподи (у латинських храмах — відсутні) із похилою в один бік стільницею, конструкція якого подібна до престолу (звідси назва і амвона — зовнішній престол) та аналоя (звідси інша назва тетраподу — головний аналой, аналойчик). Такі тетраподи подекуди ще побутували у ХІХ ст. (с. Ременів Кам'яно-Буського р-ну), однак одночасно з ними і дотепер поширені інші — з горизонтальною стільницею, які покривають тканиною. Раніше їх не накривали, тому конструкція, що нагадувала скриню чи саркофаг, могла мати вигнуті боковини, а краї деталей столиковидних тетраподів інколи доповнювали профілями. Вплив мистецьких стилів відобразився і в різьблених орнаментах, які переважно доповнювали

рельєфні мотиви християнської тематики (хрести, мононаграти, голови ангелів, пальмові гілки та ін.), кріплені до бічних площин тетраподів. Як і решту церковного облаштування, їх виготовляли професійні майстри або досвідчені народні умільці.

Під час експедиції виявлено два типи тетраподів: у вигляді саркофага або столика. До першого типу належать тетраподи виготовлені впродовж 1970–2005-х рр., оскільки створених раніше не збереглось. Так, тетрапод 1990-х рр. церквис. Морозовичі вирізняється серед інших досліджуваних під час експедиції предметів аналогічного типу лаконічністю своєї конструкції, традиційної саркофаговидної форми (ширина основи 85 см, стільниці — 115 см, висота 87 см), площини якої збагачує лакована текстура дерева. Профільовані рейки та православного типу хрест, покриті позолотою, надають виробу певного „аскетизму”. Інший тетрапод цього ж часу, що у церквіс. Розлуч, на витуклих кутах боковин прикрашений рельєфним листям аканту, а головний фасад містить закомпоновану у фігурній рамі християнську символіку: латинський хрест, розгорнуту книгу з літерами А та Ω, явір, лілію й пальмову гілку.

У церквіс. Ботелка Вижня стоїть тетрапод вирізьблений, як і аналог для вшанування ікон, Михайлом Рибою у 1970-х рр. Майстер оздобив площини геометричними орнаментами, заповнивши виїмки аніліновими фарбами, що загалом нагадують барвисту вишивку. До сучасних саркофаговидних тетраподів належить виріб майстра зі с. Ясениця Замкова (закінчив ПТУ у смт. Нижанковичі, прізвище встановити не вдалось), виготовлений у 2005 р. для храму цього ж села. Рельєфно різьблені горизонтальні смуги цього предмету позолочені, надають йому урочистості й нагадують раку для зберігання святих мощей. Акцентом тетраподу слугує фриз, на якому розташовано п'ять квітів різноманітних форм, але усі нагадують хрест.

Столиковидні тетраподи виявлено у закарпатських церквах с. Ужок, Сіль, Вишка. В ужоцькій церкві конструкція, змайстрована у кінці ХХ – початку ХХІ ст. паламарем Яцулою Василем Дмитровичем 1924 р. нар., має широкі боковини, що є проміжним підтипом між тетраподами у вигляді саркофага й столика. До його хвилясто профільованих у нижній частині боковин при-

кріплені мальовані на полотні образи, зокрема „Різдво Господнє”, „Юрій-Змієборець”. Такі ж профілі властиві для проніжок, а на ніжках на певній відстані вирізьблено у горизонтальному напрямку по кілька смуг. У церкві с. Сіль тетраподом слугує звичний столик, що, очевидно, виготовлений у першій третині ХХ ст. й уживався тривалий час у побуті. Його архітектоніка досить лаконічна, а скромне оздоблення зосереджено на циліндричній формі елементів точених ніжок. Іншу конструкцію має тетрапод початку ХХ ст. церкви с. Вишка, який наближений до форми аналоя, завдяки наявності лише двох ніжок, що опираються на широкі п’яти; одній проніжці; відсутності царг, замість яких стільницю підтримують кронштейни. Єдиним ледь виразним оздобленням тут слугують мілкі рівчаки, нанесені на краї ніжок, проніжці, на п’ятах й проніжках п’ят.

Проявом інспірацій в облаштуванні храмів стало застосування у сакральних предметах геометричного контурного різьблення на лакованій поверхні із заповненням орнаменту та композицій аніліновими барвниками, що було властиво для сувенірних виробів 1970–1980-х рр.: шкатулок, скринь, альбомів, рамок тощо. Опитування місцевих респондентів підтвердило припущення періоду їх датування. В окремих випадках площини тетраподів та проскомидійників, окрім оздоблення, виконаного у згаданій техніці різьблення, доповнені точеними накладними деталями у вигляді півбалаєсин, інколи із нанесеною на них тригранно-виїмчастою різьбою [8]. Правильність ліній, вираженість композицій та вдале поєднання кольорових елементів різьби, що нагадує вишивку не лише цього регіону, переконує про виконання їх професійним майстром.

Важливо зазначити, що предметів з геометричним різьбленням, покритим аніліновими фарбами, в інтер’єрах досліджуваних церков Закарпаття не було виявлено, окрім невеликої рами для образу, яка, очевидно, є привізною. Це свідчить про локальне явище застосування геометричного різьблення на лакованих поверхнях виробів, зокрема у церквах Турківщини й Старосамбірщини. Вихідці з цих районів навчалися у художніх професійно-технічних училищах смт. Нижанковичах

або Івано-Франковому, оволоділи згаданою технікою різьблення й, повернувшись, виконували замовлення церковних громад, пропонуючи популярний на той час різновид художнього деревообробництва.

Впродовж останніх п'ятнадцяти років, завдяки відродженню української Церкви, та, в окремих випадках раніше, — з середини 1980-х рр., коли покращилось ставлення тогочасних владних структур до інших, окрім московського православ'я, віросповідань, в облаштуванні храмів помітні вдалі художні рішення дерев'яних богослужбових предметів, у т.ч. тетраподів. Наприклад, у середині 1990-х рр. майстер Григорій Пізнак 1940 р. нар. зі с. Стрілки Старосамбірського р-ну виготовив, окрім проскомидійника й іконостаса, тетраподи для церков с. Топільниці Долішня та Стрілки. Обидва однакової саркофаговидної конструкції, прикрашені накладними рельєфно різьбленими деталями у вигляді завитків, квітів та фестонів.

Отже, у бойківських церквах, залежно від розміщення, було виявлено стаціонарні, рухомі, портативні типи аналоїв: шафковидні — з полицями для книг („клірос”), нерухомий для вшанування ікон, хрестів; переносні — складуваний (з X-подібними ніжками та тканиною-пюпітром) й незмінний у формі (з X-подібними ніжками та дошкою-пюпітром), одностовпковий, двостовпковий — незмінний у формі і з регулятором висоти й нахилу площини пюпітра, з триногою, чотириножковий; переносні портативні — складуваний й незмінної конструкції; комбінований — із стаціонарною основою та з регульованим пюпітром. Призначення й локальне розміщення тетраподів в інтер'єрі церков зумовлює їх обмежену чисельність типів. Відомі лише тетраподи у вигляді саркофага і столика. До останніх відносимо конструкцію з боковинами, які лише частково закривають ніжки, а також столик з двома ніжками з широкими п'ятами й нагадують форму аналоя.

Зрозуміло, досліджені експедиційні знахідки не вичерпують усього розмаїття конструктивних відмін та оздоблення цих груп церковного облаштування, однак вказують на наявність того чи іншого виду аналоїв і тетраподів у церквах Бойківщини, що умо-

живлює повноцінно вивчити генезис українського сакрального деревообробництва.

Аналой (аналогій, аналогіон, налой, поставець, стоянець) з грецької «ἱμῖς» — „читаю”, переносний або стаціонарний столик із похилим верхом, що слугує у храмах підставкою для богослужбових книг, ікон, хрестів. Аналої для хреста із Розп'яттям чи ікони задля вшанування вірними ставлять біля бічних вітарів або тетрапода, який теж іноді називають головним аналоєм.

Тетрапод (головний аналой, аналойчик) у перекладі з грецької *tetrapous* і *odos* — „чотириніжковий стіл”, дерев'яний стіл з чотирикутною стільницею (горизонтально чи похило кріпленою), розміщений у храмі східного обряду посередині нави біля середньої частини солеї — амвону, навпроти царських воріт іконостаса для здійснення при ньому Святих тайн Хрещення, Миропомазання, Вінчання, Литії, Парастасів, Панахид та інших треб і богослужб. На нього також кладуть хрест з Розп'яттям, ікони, ставлять свічки та інші дрібні церковні предмети.

2. о. М.М. Соловій ЧСВВ. Літургіка для українських католицьких шкіл.— В 2 ч.— Ч. 1. Святі речі.— Торонто, 1959; о.др. Мирослав Іван Любачівський. Літургіка: храм-посуди-ризи, дзвони-моці-образи, книги церковні-церковний спів.— В 2-х ч.: Ч. I.— Рим, 1990; Християнство: Словарь.— Москва, 1994; Архітектура: Короткий словник-довідник.— Київ, 1995; Вагнер Карль, Форґрімлер Герберт. Короткий теологічний словник.— Львів, 1996; Моздиш М. Експедиція на Закарпаття 1995 року // Народознавчі Зошити.— 1998.— № 1; Декоративно-ужиткове мистецтво: Словник.— В 2 т.: Т. 1.— Львів, 2000; Станкевич М.Є. Українське художнє дерево XVI–XX ст.— Львів, 2002; Словник українського сакрального мистецтва.— Львів, 2006 та ін.
3. Suppellettile ecclesiastica I. 4. Dizionari terminologici. A cura di Benedetta Montecocchi. Sandra Vasco Rocca.— Centro Di, 1988.
4. Станкевич М.Є. Українське художнє дерево XVI–XX ст.— Львів, 2002.
5. Інформатор про церкву Архистратига Михаїла 1909 р. с. Яворів Турківського р-ну — паламар Місяйло Михайло Олексійович 1931 р. нар.: тетрапод та аналої біля нього, виготовлені у 1998–2000 рр. майстром зі Львова (прізвище не згадав).
6. Інформатор про облаштування церкви Михаїла 1903 р. побудови (проект архітектора Василя Нагірного, майстер Василь Марків) — місцевий парох о. Ярослав Грица, 1958 р. нар.
7. Konstantynowicz J.B. Ikonostasis. Studien und Forschungen.— Lemberg, 1939.—Bd.1/ Константинович Я.Б. Іконостас: Студії і дослідження: У 2 т.— Т. 1.— Львів, 1939 / Переклад М.Д.Дутки і Р.М. Дутки. Рукопис.
8. Контурне різьблення є на тетраподі, проскомидійнику, виготовлених приблизно у 1978 р. о. Володимиром Москв'яком для церкви Миколая Чудотворця 1690 р. с. Тур'є Старосамбірського р-ну — інформатор голова церковного комітету Менишин Надія Павлівна 1961 р. нар.; проскомидійнику, виготовленому у цьому ж періоді (авторство не визначене) для церкви св. Івана Богослова с. Морозовичі Самбірського р-ну — інформатори: подружжя Ковтків — Василь Миколайович 1928 р. нар. та Анна Михайлівна

1930 р. нар.; аналоях для вшанування ікон, дарохранильниці („капличці”), процесійному хресті, церкви св. Юрія 1884 р. с. Торчиновичі Старосамбірського р-ну — інформатор: голова церковного комітету Ковальчук Мар'ян Андрійович 1939 р. нар.; дверцятах та хрестах ківоту церкви Миколая Чудотворця 1907 р. с. Велика Лінина Старосамбірського р-ну; храмовидному ківоті, семисвічнику, престолі, проскомидійнику, запрестольному хресті, консолях для феретронів, обличкуванні деталей хорів, вхідних дверей церкви Собору Пресвятої Богородиці 1773 р. с. Бусовисько цього ж р-ну — інформатори: Гурин Микола Михайлович 1941 р. нар., Остап Михайло Андрійович 1947 р. нар.; рамах для Хресної Дороги церкви Арх. Михайла 1909 р. с. Яворів; аналої при тетраподі, рамі для північного вітваря церкви Собору Богородиці 1870 р. с. Ботелка Нижня; аналої для Євангелія, виготовленому майстром М. Рибою у 1970-х рр. для церкви Введення у храм Діви Марії 1913 р. с. Ботелка Вишня — інформатор Затварницька Полага Дмитрівна 1938 р. нар. — три останні церкви Турківського р-ну.

Oleh Boluk

Candidate of Art Studies

The Ethnology Institute, UNAS

Pulpits and tetrapods of Ukrainian churches (after materials of historical artistic expedition in Boiko land at 2005).

In the article are considered pulpits and tetrapods in Boiko land. The origins, typology and chronology of ones are being determined with analyzing in constructive kinds and artistic peculiarities exemplified by objects representing this group of furniture.

ЗМІСТ

Редакторський погляд: калейдоскоп 5

ПУБЛІКАЦІЇ

Михайло СТАНКЕВИЧ. Естетична концепція
народного декоративного мистецтва..... 9

Олег БОЛЮК. Аналої і тетраподи українських
церков..... 25

Людмила ГЕРУС. Український коровай: форма, типи
і стилістичні особливості пластичних елементів..... 37

Тетяна ЗУЗЯК. Майстри художнього плетіння
Поділля та півдня України..... 47

Павло КЕПЕЦЬУК. Сучасні плетені меблі в Україні..... 57

Олена НИКОРАК. Особливості декору та функціо-
нування інтер'єрних тканин Західної України..... 65

Ольга НОВИЦЬКА. Самодіяльність і кітч як
спадщина соцреалізму..... 75

Ольга ОЛІЙНИК. Осередки виготовлення
літургійних шат кін. XIX — трет. XX ст..... 87

Тетяна ПАНЬОК. З історії розвитку символіко-
алегоричного в іконописі Слобожанщини..... 101

Юрій ЮСИПЧУК. Мистецькі традиції мосяжництва
XIX ст. і новаторство М. Мегединюка..... 111

21

Науковий збірник

29

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО '06

43

Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ.№ 9824

51

59

Друкується за ухвалою Вченої ради СКІМ
Протокол №6 від 27.12.2006
та Вченої ради Інституту народознавства НАН України
Протокол №10 від 20.12.2006

71

Літературне редагування *Марії Горбалі*

74

Комп'ютерна верстка *Галини Качор*
Англійське редагування *Олега Кошового*
Художнє оформлення *Романа Яцива*
Комп'ютерний набір *Марії Смолій*

77

Оригінал-макет виготовлено на комп'ютерному обладнанні
Інституту народознавства НАН України

91

207

Підписано до тиражування 27.12.2004 р. Формат 60x84 ¹/₁₆
Папірофсетний №1. Умовн.-друк. арк. 13,53. Облік.-вид.
арк. 11,17. Гарнітура Журнальна